

Η Θεολογική Εκπαίδευση στην Ελλάδα

Μιλτιάδης Κωνσταντίνου, Καθηγητής του Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.

Σάββατο 20 Μαΐου 2006

Οι μεγάλες πολιτικές αλλαγές που κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα συνέβησαν σε παγκόσμιο επίπεδο και οι κοινωνικές μεταβολές που επακολούθησαν είχαν μεταξύ άλλων συνέπειες και στον τρόπο με τον οποίο η σύγχρονη ελληνική διανόηση αντιλαμβάνεται τη θέση και τον ρόλο τόσο των θεολογικών σχολών μέσα στα πανεπιστήμια όσο και του θεολόγου μέσα στην εκπαίδευση και στην κοινωνία γενικότερα. Η γνωστή στροφή της κοινωνίας προς συντηρητικότερες επιλογές μετά την ανατροπή των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού, και η κυριαρχία της λογικής της ελεύθερης αγοράς, με πλέον εμφανή συνέπεια τη γένεση έντονων αισθημάτων ανασφάλειας που οδηγούν τους ανθρώπους σε παράλογες εξαρτήσεις από κάθε είδους 'σωτήρες', οι οποίοι υπόσχονται έτοιμες μεταφυσικές λύσεις στα όποια προβλήματά τους, συνιστούν κάποιες από τις φανερές αιτίες που οδήγησαν σε βαθμιαία υποχώρηση του ζωντανού θεολογικού λόγου.

Πέρα όμως από αυτές τις φανερές αιτίες, που ασφαλώς έχουν οξύνει κατά τα τελευταία χρόνια το πρόβλημα, η υποβάθμιση του επιπέδου των θεολογικών σπουδών στην Ελλάδα άρχισε πολύ νωρίτερα. Είναι γνωστό ότι από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και εξής, ο τρόπος εισαγωγής των κληρικών στις θεολογικές σχολές και η φοίτησή τους σ' αυτές γινόταν με όλο και επιεικέστερους γι' αυτούς όρους. Κατά τη διάρκεια, μάλιστα, της δικτατορίας οι εισιτήριες εξετάσεις έγιναν τόσο εύκολες που τελικά προτιμήθηκε η κατάργησή τους. Οι κληρικοί αυτοί που είχαν εισαχθεί χωρίς εξετάσεις κατατάχτηκαν μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, σε ειδικά Τμήματα Επιμόρφωσης διετούς διάρκειας, από τα οποία έπαιρναν ένα ειδικό δίπλωμα που τους έδινε το δικαίωμα κατάταξης στην Α΄ μισθολογική κατηγορία. Ακολούθησε σειρά ολόκληρη διαβουλεύσεων με την ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας, τόσο κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρα από το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας (υπουργός Ταλιαδούρος) όσο και του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (υφυπουργός Παπαθεμελής), που έφερε ως αποτέλεσμα τα Επιμορφωτικά Τμήματα, με πρόφαση την ανάγκη για προετοιμασία μορφωμένων κληρικών και στελεχών που θα στελεχώσουν αποκλειστικά υπηρεσίες της Εκκλησίας, να ονομαστούν 'Ποιμαντικά', και τελικά να γίνουν ισότιμα με τα Θεολογικά. Με τον τρόπο αυτό ένας τεράστιος αριθμός κληρικών με ελλειπή ή υποτυ-

πλώδη θεολογική μόρφωση απέκτησε το δικαίωμα διορισμού στη Μέση Εκπαίδευση και ένας σχετικά μεγάλος αριθμός πανεπιστημιακών βοηθών με μειωμένα προσόντα κατόρθωσε να ανέλθει στις καθηγητικές βαθμίδες. Έτσι, με μια απλή νομοθετική ρύθμιση, οι δύο Θεολογικές Σχολές της Ελλάδας έγιναν τέσσερις, και βέβαια όχι χωρίς σημαντικές επιπτώσεις στην ποιότητα της παρεχόμενης από αυτές εκπαίδευσης, αφού είναι γνωστό ότι στην Ελλάδα οι κανόνες του ανταγωνισμού ποτέ δεν λειτουργούν προς την κατεύθυνση που υποτίθεται ότι θα έπρεπε να λειτουργούν. Δεν είναι τυχαίο ότι χρειάστηκαν εικοσιπέντε ολόκληρα χρόνια μετά από εκείνον τον βίαιο και αφύσικο διπλασιασμό των Θεολογικών Σχολών, ώστε να μπορέσουν αυτές να αποκτήσουν μια κάπως ευπρόσωπη παρουσία μέσα στα Πανεπιστήμια, χωρίς εντούτοις να έχουν καταφέρει να απαλλαγούν πλήρως από κάποια αρνητικά κατάλοιπα της περιπέτειάς τους.

Το πιο τραγικό όμως στην όλη υπόθεση είναι ότι πριν ακόμη επουλωθούν πλήρως τα τραύματα του πειράματος εκείνου, αυτό επαναλαμβάνεται με τις ίδιες ακριβώς προδιαγραφές του προηγούμενου. Η ίδια πρόφαση (ανάγκη παραγωγής στελεχών για την Εκκλησία) και ο ίδιος ανομολόγητος στόχος (η προώθηση κάποιων εκλεκτών της σημερινής εκκλησιαστικής ηγεσίας σε καθηγητικές θέσεις που δεν μπορούσαν να καταλάβουν στις ήδη λειτουργούσες Θεολογικές Σχολές). Από το 2007 θα λειτουργούν στην Ελλάδα τα διπλάσια θεολογικά τμήματα, με την προσθήκη τεσσάρων νέων που υποτίθεται ότι θα καλύπτουν ανάγκες της Εκκλησίας.

Το κύριο, μάλιστα, χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής, η διαρκώς αυξανόμενη εμπιστοσύνη των ανθρώπων στις θεσμοθετημένες μορφές έκφρασης της πίστης, που φαίνεται να έχει καταλάβει ακόμη και την πολιτική ηγεσία της χώρας όχι μόνο δεν αφήνει κάποια περιθώρια αντίδρασης στην κατάσταση αυτή, αλλά λειτουργεί και ανασταλτικά σε οποιαδήποτε προσπάθεια αναζήτησης και παραγωγής νέας θεολογικής σκέψης, περιορίζοντας τον ρόλο της Θεολογίας στην επαναδιατύπωση παλιών παγιωμένων θεωρήσεων ή στη δικαιολόγηση και 'θεολογική' τεκμηρίωση των όποιων επιλογών της εκκλησιαστικής εξουσίας. Μέσα από αυτήν τη διαδικασία το παρελθόν εξιδανικεύεται. Κάθε δημιούργημα του παρελθόντος, ακόμη και το πιο αντιδραστικό και σκοταδιστικό, περιγράφεται ως ιδανική κατάσταση και ανυψώνεται σε δόγμα αμετακίνητο. Η ανάλυση της σύγχρονης πραγματικότητας και η αναφορά στα προβλήματα της εποχής μας γίνονται μόνο για να καταδειχτούν οι υποτιθέμενες ολέθριες για την κοινωνία συνέπειες του Διαφωτισμού και του δυτικού τρόπου σκέψης γενικότερα, ώστε να αιτιολογηθεί το αίτημα για επιστροφή στην 'ανόθευτη καθαρότητα' του παρελθόντος.

Είναι όμως προφανές ότι μια θεολογία που αδυνατεί να προσεγγίσει τα προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας, μια κοινωνία που ζει και κινείται στο παρελθόν μακριά από τις καθημερινές ανάγκες του ανθρώπου, μια θεολογία που απέναντι σε υπαρκτά και επείγοντα προβλήματα και σε σειρά ολόκληρη από αδιέξοδα έχει να προσφέρει φανταστικές μόνο λύσεις και διεξόδους, αρνείται ουσιαστικά τον εαυτό της, αφού στερείται ένα από τα πιο βασικά γνωρίσματα που οφείλει να έχει η Θεολογία, το

προφητικό, με τη βιβλική και όχι την τρέχουσα σημασία του όρου.

Προφητική όμως διάσταση του θεολογικού λόγου σημαίνει ότι αυτός πρέπει να απαλλαγεί από τη θρησκευτική κατανόηση της Εκκλησίας. Η σημερινή ηγεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος, αυτοπροσδιοριζόμενη ως 'η Εκκλησία' διαφοροποιεί σαφώς τον εαυτό της από την υπόλοιπη ελληνική κοινωνία και πιέζει την πολιτική ηγεσία της χώρας για εξασφάλιση προνομίων για τον εαυτό της, ακόμη και ενάντια στην ελληνική κοινωνία, όπως, για παράδειγμα, την απαίτηση σε εποχή λιτότητας για χρηματοδότηση τεσσάρων επιπλέον, αποδεδειγμένα άχρηστων, θεολογικών σχολών ή τη σπατάλη μεγάλων ποσών για μαγικές και απολύτως ξένες προς την ορθόδοξη παράδοση τελετές, όπως π.χ. τη ναύλωση ειδικών πτήσεων της κρατικής αεροπορικής εταιρίας για μεταφορά του 'αγίου' φωτός από τα Ιεροσόλυμα και την αστεία υποδοχή του στην Αθήνα με ... τιμές αρχηγού κράτους! Στη διαμόρφωση της κατάστασης αυτής όμως δεν έχει ευθύνη μόνον η ηγεσία της Εκκλησίας αλλά και ελληνική διανόηση, καθώς υπάρχει μια υπεροπτική από την πλευρά της προσπάθεια περιθωριοποίησης της Εκκλησίας, σαν αυτή να μην είναι τμήμα της πνευματικής παραδόσεως τους ελληνικού λαού που εξακολουθεί να επηρεάζει ακόμη πλατιά στρώματά του. Δεν χρειάζονται ιδιαίτερες αναλύσεις για να αποδειχθεί ότι χωρίς τη συμβολή της διανόησης δεν είναι δυνατό να δημιουργηθεί η πολιτική βούληση που θα μπορεί να αντιμετωπίσει σωστά τον παράγοντα Εκκλησία και θα ρυθμίσει το ρόλο της μέσα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Ανεξάρτητα, πάντως, από το ποιος ευθύνεται γι' αυτό, η κατάσταση εμφανίζεται σήμερα διαμορφωμένη. Η ηγεσία της ελλαδικής Εκκλησίας με τις επιλογές της δείχνει να έχει συμβιβαστεί με την ιδέα ότι επίκειται ο χωρισμός της από το Κράτος και ελπίζει αυτή τη φορά να μην πιαστεί απροετοίμαστη. Δυστυχώς όμως ο τρόπος με τον οποίο προετοιμάζεται την οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην παραπέρα συρρίκνωσή της και περιθωριοποίησή της. Συγκεκριμένα, αντί να αναθέσει στις Θεολογικές Σχολές μια μελέτη και ανάλυση της σύγχρονης πραγματικότητας, που θα τη βοηθήσει να κάνει τις απαραίτητες ψύχραιμες επιλογές, προτιμά τις ερασιτεχνικές αναλύσεις αμφίβολης ποιότητας επικοινωνιολόγων και καταφεύγει σε ανιστορικές και αψυχολόγητες αντιδράσεις του τύπου των πρόσφατων ανακοινώσεων της Ιεράς Συνόδου περί 'νεοδιοκλητιανών', που μπορεί προς στιγμήν να δημιουργούν ένα κλίμα διωκόμενης Εκκλησίας και να προκαλούν συσπείρωση των μελών της, μακροπρόθεσμα όμως την βγάζουν έξω από τη διαδικασία διαμόρφωσης της νέας κοινωνίας.

Ο χωρισμός Εκκλησίας και Κράτους που θεωρείται σήμερα προϋπόθεση κάθε μοντέρνας κοινωνίας, οδηγεί συχνά στην παρεξήγηση ότι η πίστη δεν είναι πλέον υπόθεση κοινωνική αλλά ιδιωτική που εμπίπτει στα σχετικά με την ατομική ελευθερία θέματα. Η ελευθερία της επιλογής των θρησκευτικών αποφάσεων ταιριάζει στην τάση εξατομίκευσης που χαρακτηρίζει τη μοντέρνα κοινωνία. Το πιο συνηθισμένο λάθος στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι γίνεται πολύς λόγος για πολυπολιτισμική κοινωνία, αλλά σχεδόν ποτέ δεν συζητούνται οι όροι και οι προϋποθέσεις της διαμόρφωσης μιας τέτοιας κοινωνίας. Έτσι, περνά συχνά απαρατήρητο το ότι η δια-

μόρφωση μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας είναι αδύνατη χωρίς την ύπαρξη τουλάχιστον μιας κοινής γλώσσας και τη διαμόρφωση ενός κοινού πλαισίου νομικών και ηθικών προϋποθέσεων εντός του οποίου θα λειτουργήσει αυτή η κοινωνία. Αλλά η διαμόρφωση ενός τέτοιου πλαισίου είναι αδύνατη όταν οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του κάθε μέλους της συγκεκριμένης κοινωνίας θεωρούνται ατομική και όχι κοινωνική υπόθεση.

Από την άλλη μεριά ιδιωτικοποίηση της σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό σημαίνει αυτόματα ενίσχυση της θρησκείας, που βέβαια οδηγεί σε μια ισχυροποίηση της εκκλησιαστικής ιεραρχίας αλλά ταυτόχρονα και στην ισχυροποίηση των φονταμενταλιστικών τάσεων μέσα στην κοινωνία. Στην περίπτωση του χριστιανισμού αυτό θα σημαίνει την αποδοχή μιας μεταφυσικής διδασκαλίας περί σωτηρίας χωρίς όμως την Επί του Όρους Ομιλία. Και ίσως δεν είναι τυχαίο το ότι δεν ακούγεται σχεδόν ποτέ σε ορθόδοξη εκκλησία κάποιο κήρυγμα πάνω στην Επί του Όρους Ομιλία. Αλλά αν αφαιρέσει κανείς αυτό το χαρακτηριστικό της χριστιανικής πίστης δεν απομένει από αυτήν παρά μια ειδωλολατρική θρησκεία, όπως και αν αφαιρέσει κανείς από τον Ιουδαϊσμό την Τορά και από το Ισλάμ τη Σαρία. Έτσι, τίποτε δεν διαφοροποιεί τη μια θρησκεία από την άλλη, επομένως όλες καθίστανται διαφορετικές μορφές του ίδιου εμπορεύματος που προσφέρεται στην αγορά προκειμένου να καλύψει κάποιες ψυχικές ανάγκες του καταναλωτικού κοινού που προτιμά με αυτόν τον τρόπο να αντιμετωπίζει τα αδιέξοδά του. Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι έτσι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ακολουθούν μοιραία τον δρόμο των πολιτικών πεποιθήσεων που καταλήγουν στη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε δύο ίδια κόμματα.

Μετά από όσα απαισιόδοξα αναφέρθηκαν παραπάνω τίθεται το ερώτημα του ρόλου που μπορεί να παίξουν οι κρατικές Θεολογικές Σχολές σήμερα. Ακόμα πιο έντονα τίθεται το ερώτημα γιατί ένα λαϊκό κράτος να χρηματοδοτεί θεολογικές σπουδές σε κρατικά πανεπιστήμια από τη στιγμή που έχει ήδη δεχτεί να χρηματοδοτεί τις εκκλησιαστικές θεολογικές σχολές και έτσι καλύπτει τις ανάγκες των πολιτών του για θεολογική παιδεία. Αν θα ήθελε κανείς να συνοψίσει σε μια μόνο φράση ολόκληρο το όραμα του Ιησού Χριστού για τον κόσμο δεν θα μπορούσε να βρει καλύτερη από τον όρο 'Βασιλεία του Θεού', όπως αυτός περιγράφεται στα βιβλικά κείμενα. Και αν είναι αλήθεια ότι η Εκκλησία συνιστά μια ιστορική μορφή της αναμενόμενης Βασιλείας του Θεού, η Θεολογία δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να είναι μια λειτουργία της Εκκλησίας. Ο μόνος τρόπος για να αποκτήσει η Θεολογία ένα πραγματικό νόημα είναι να καταστεί μια λειτουργία της Βασιλείας του Θεού στην κοινωνία και στον κόσμο ολόκληρο. Ως τέτοια λειτουργία όμως η Θεολογία είναι υποχρεωμένη να ανοιχτεί δημόσια στην κοινωνία προσφέροντας μια πρόταση ζωής εμπνευσμένη από το όραμα της Βασιλείας του Θεού και, μάλιστα, να διαλεχθεί με την κοινωνία και ενδεχομένως να δεχτεί και τη δημόσια κριτική για την πρότασή της. Στην προκειμένη περίπτωση δεν πρόκειται για μια διαπραγμάτευση ή συμφωνία μεταξύ δύο θεσμών (Κράτους και Εκκλησίας) που επιχειρούν αμοιβαία να κατοχυρώσουν τα συμφέροντά τους, αλλά για μια ελεύθερα διατυπωμένη και νηφάλια συγκροτημένη πρόταση που απευθύνε-

ται σε ολόκληρη την κοινωνία. Από την άποψη αυτή προκύπτει σχεδόν ως αυτονόητο το ότι ένα λαϊκό κράτος χρειάζεται μια παρόμοια ανάλυση της κοινωνίας στηριγμένη στην αυθεντική παράδοση του τόπου, και, μάλιστα, πολύ περισσότερο χρειάζεται την ανάλυση αυτή μετά την ίδρυση των εκκλησιαστικών θεολογικών σχολών, οι οποίες, λόγω της εξάρτησής τους από την εκκλησιαστική ηγεσία, δεν είναι σε θέση να διατυπώσουν έναν απελευθερωτικό θεολογικό λόγο.

Ανάλογα ισχύουν, βέβαια, και για το μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία. Ένα μάθημα Θρησκευτικών που θα απευθύνεται μόνο σε όσους μαθητές δηλώνουν μέλη μιας συγκεκριμένης Εκκλησίας δεν μπορεί να έχει θέση σε δημόσιο σχολείο. Και ασφαλώς, για να απευθύνεται ένα μάθημα στο σύνολο των μαθητών δεν σημαίνει απαραίτητα ότι πρέπει να είναι ευνουχισμένο από κάποιες απόψεις. Το να κάνει κανείς λόγο για μη ομολογιακό μάθημα θρησκευτικών είναι σαν να μιλάει για ουδέτερη Ιστορία, σαν να διδάσκει δηλαδή κανείς στο Ισραήλ την ιστορία του δεύτερου παγκόσμιου πολέμου κρατώντας ίσες αποστάσεις ανάμεσα στους NAZI και στα θύματα του ολοκαυτώματος. Αν στις οδηγίες για την διδακτέα ύλη στο Γυμνάσιο και στο Ενιαίο Λύκειο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου αναφέρεται για το μάθημα της Ιστορίας ότι σκοπός στο Γυμνάσιο είναι «Να συνειδητοποιήσουν την προσφορά του έθνους τους στον παγκόσμιο πολιτισμό και να διαμορφώσουν ανάλογο φρόνημα», και για το Λύκειο «Να οικοδομήσουν, μέσα από την μελέτη του δικού τους πολιτισμού, την εθνική και πολιτιστική τους ταυτότητα», δύσκολα μπορεί κανείς να δικαιολογήσει μια διαφορετική αντιμετώπιση του μαθήματος των Θρησκευτικών. Ένα μάθημα ή απευθύνεται στο σύνολο των μαθητών και είναι υποχρεωτικό για όλους ή πρέπει να αποβληθεί από το σχολικό πρόγραμμα, αφού η απαλλαγή κάποιων μαθητών από το συγκεκριμένο μάθημα με την υποχρέωση απολογίας συνιστά παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών. Εξάλλου, η απαλλαγή από το μάθημα στερεί από τους μη, κατά δήλωσή τους ορθόδοξους, μαθητές την πρόσβαση στη γνώση της ουσιαστικότερης πολιτιστικής παράδοσης του χώρου στον οποίο ζουν. Από την άλλη μεριά, σε μια εποχή που ξοδεύονται τεράστια ποσά για την αναβίωση κάποιων, στις περισσότερες περιπτώσεις αμφίβολης αισθητικής και με βάρβαρα και κακόηχα ονόματα, δήθεν εθίμων, είναι τουλάχιστον ανεύθυνο το να υποβιβάσει κανείς τη μοναδική πραγματικά ζωντανή παράδοση της χώρας σε επίπεδο μιας ομολογίας.